

УДК 304:477:070

Євгенія Подобна

МЕДИЧНІ ЧАСОПИСИ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1892–1917 рр.)

У статті викладено історію становлення та розвитку медичної преси Полтавської губернії дореволюційного періоду. Зокрема таких видань, як «Земский врач», «Життє і знання», «Медико-санитрний обзор Полтавской губернии», «Больничная касса» і т. ін. Розкрито контент цих видань. Проаналізовано авторський склад означених часописів.

Ключові слова: медична преса, Полтавська губернія, контент.

В статье изложено историю становления и развития медицинской прессы Полтавской губернии дореволюционного периода. В том числе, таких изданий как «Земский врач», «Життє і знання», «Медико-санитрний обзор Полтавской губернии», «Больничная касса» и т.д. Раскрыт контент этих изданий. Проанализирован авторский состав.

Ключевые слова: медицинская пресса, Полтавская губерния, контент.

In this article the author tells about the history of becoming and development of Poltava region medical press before the revolution. Foremost such newspapers and magazines like «Земский врач», «Життє і знання», «Медико-санитрний обзор Полтавской губернии», «Больничная касса», etc. Shown the content of this issues. Analyzed the range of authors.

Key words: medical press, Poltava region, content.

Фахова преса завжди була невід’ємним елементом системи періодичних видань України. Такі видання відігравали важливу роль і у становленні журналістики Полтавської губернії, оскільки довгий час у місті не було суспільно-політичних видань. Тож саме фахові часописи стали платформою для творчої реалізації багатьох місцевих публіцистів. Зокрема, це стосується медичної преси. Так, за нашими підрахунками, в період з 1892 по 1917 рр. на Полтавщині виходило 7 видань. Однак, жодне з них не було ґрунтовно досліджене, тому вивчення медичної періодики є *актуальним*. Окремі відомості про медичні газети та журнали Полтавщини знаходимо у дослідженнях

Н. Сидоренко, О. Сидоренко, О. Школьні, В. Коротенка, С. Неголіної.

Мета статті — дослідити історію становлення та розвитку дореволюційної медичної періодики на Полтавщині та визначити контент цих видань. Для цього потрібно розв'язати наступні *завдання*:

– окреслити історію виникнення та розвитку медичних видань Полтавщини;

– визначити коло співробітників цих часописів;

– проаналізувати контент цих видань і визначити їх основні тематичні вектори.

Медичні питання активно висвітлювалися на сторінках полтавської преси, починаючи від появи у місті першого періодичного видання — «Полтавские губернские ведомости» у 1838 р. Спершу це був передрук з медичних книг та інших часописів, значно рідше зустрічаємо оригінальні статті. Ці публікації здебільшого мали вигляд практичних порад при різних захворювань. Поміж науковими статтями друкували молитви та «заговори» від переляку, зурочення і т. д. Значно пізніше часопис почав розглядати медичні питання у соціальному розрізі — зокрема, піднімати питання про якість медичної освіти, нестачу лікарів та шпиталів, медичні товариства і з'їзди, проблеми соціального захисту лікарів, тощо.

Щодо фахових часописів, то до 1917 р. у Полтавській губернії виходило 7 медичних видань. Двоє з них — були органами медико-санітарного бюро полтавського губернського земства, два — органами фахових товариств, три — приватних.

Перше суто медичне видання з'явилося на Полтавщині у 1892 році. Це журнал «Земский врач» — «видання з питань земської медицини». Його засновником та видавцем був відомий лікар Євген Володимирович Святловський. Перші випуски видання побачили світ у Чернігові у 1888 р. Однак, згодом Святловському довелося переїхати до Полтави, а разом з ним і його дітишу. У Полтаві часопис почав виходити з № 26–27 за 1892 р. Спершу у Полтаві лікар разом з однодумцями спробував отримати дозвіл на видання громадсько-політичної газети «Полтавский вестник». Однак, отримав відмову. Тож свою увагу йому, передусім, довелося зосередити на медичному часопису. «Земський врач» виходив раз на тиждень російською мовою. Програма видання виглядала так: «1). Керуючі статті з питань загальної

медицини, статті з медичної статистики та медико-топографічні нариси. Фабрична медицина; 2). Оригінальні та перекладені статті з гігієни та профілактики. Казуїстика; 3). Популярні статті (у вигляді додатків); 4). Реферати, хроніка, суміш; 5). Кореспонденції, звіти по лікарські з'їзди; 6). Оголошення» (1892. — № 2). Контент видання становили передусім аналітичні статті з гігієни, фармакології, лікувальної справи, розробки теоретичних питань [3, 2–3]. Великий відсоток публікацій було присвячено проблемам земської медицини, діяльності фахових товариств. Нерідко зустрічаємо бібліографічні відомості, передусім, повідомлення про вихід наукових праць з різних галузей медицини. Вартість передплати на місяць (з доставкою) становила 6 крб, на півроку — 3 крб. Для лікарів, фельдшерів та акушерок діяла знижка: 4 крб за рік та 2 крб за півроку. Вихід часопису припинився у 1894 р. через брак коштів.

Друге видання медичної тематики також «переїхало» на Полтавщині з сусідньої губернії. У 1909 р. «Вестник гомеопатической медицины» почав видаватися у 1900 р. у Харкові, де мешкав на той час його засновник Євграф Якович Дюков. У 1903 р. часопис переїхав до Одеси і лише у 1909 р. почав видаватися у Хоролі. На той час видання було уже відомим і мало свою сформовану читацьку аудиторію. Часопис позиціонував себе як «Щомісячний науково-спеціальний та побутовий журнал» і виходив російською мовою. Сучасні лікарі-гомеопати згадують про Євграфа Дюкова як про одного з перших пропагандистів гомеопатії та людину, яка створила трибуну для наукових дискусій з питань цієї галузі медицини. Журнал видавався під гаслом «Природа лікує, лікар служить природі». Щодо жанрового наповнення, то на сторінках «Вестника...» виходили замітки, аналітичні статті, новини, бібліографія. Серед них — як передруки з інших видань, так і оригінальні матеріали. Під рубрикою «Статті керуючі і загального характеру» друкували матеріали про медичні законопроекти, питання медичної освіти, теоретичні питання загальної медицини та аналітичні статті щодо гомеопатії як галузі медичної науки, її перспектив, тощо. Зокрема це статті «Вплив сонця та місяця на здоров'я людини» М. Ржаніцина (1909. — № 10), «Ще з приводу Петербурзької холери» (1909. — № 3), «З приводу законопроекту про обов'язкову вакцинацію від віспи» (1909. — № 4), «Великий медичний турнір» (1911. — № 4), «155 річниця з дня народження Ганемана»

(1911. — № 1), «Медицина в 1910 р.» (1911. — № 2), «8-й міжнародний з'їзд гомеопатів у Лондоні» (1911. — № 11).

Друга рубрика журналу — «Фармакодинаміка». У 1909 р. тут надрукували «Нариси клінічної фармакології» (з книги американського лікаря Е. Неша). Усі матеріали цієї рубрики були присвячені лікарським засобам, речовинам, рослинам та їх фармакологічним властивостям — «Опіум. Нукс мосхата» (1909. — № 10), «Пододифілюм», «Магнезія» (1909. — № 9). У 1910–1911 р. під цією рубрикою друкували «Практична фармакологія» професора Ковпертвейта.

Третя рубрика мала назву «Терапевтика» і містила статті, присвячені практичній медицині. В 1909 р. тут друкували «Довідник гомеопата» доктора Кларка. Зокрема, статті про лікування пухлин, віспи, обморожень (1909. — № 3), отруєнь (1909. — № 4), порушення пам'яті, переломів, проблем з харчовою системою (1909. — № 5), раку, розтягів, хвороб нирок (1909. — № 9) і т. д. У 1911 році під цією рубрикою друкували книгу доктора Девея «Керівництво до лікування хвороб», паралельно — публікували матеріали з різних галузей медицини. Зокрема, за цей рік у рубриці «Терапевтика» вийшли такі статті: «Лікування лупи», «Чума та її лікування» (1911. — № 1), «Лікування екземи» (1911. — № 3), «Лікування сифілісу без ліків», «Вакцини проти застуди» (1911. — № 4) і т. д.

Четверта рубрика, яка постійно функціонувала на шпальтах видання — «Хроніка. Суміш». Вона містила здебільшого новини, зокрема, повідомлення про гомеопатичні товариства, з'їзди, тощо. З 1910 р. під цією рубрикою почали друкувати і некрологи.

Також часопис мав рубрики «Бібліографія», яка знайомила читачів з новими фаховими виданнями та «Лист до редакції». Остання рубрика, якою традиційно закінчувались випуски, мала назву «Малюнки». Тут друкували портрети видатних лікарів, передусім, гомеопатів.

Одним з найактивніших авторів часопису був його засновник Євграф Дюков. Зокрема, тут були надруковані його статті «Проект знищення гомеопатії в Росії», «Про необхідність зміни прийнятої системи виховання та освіти медиків» (1910. — № 1), «Ще з приводу знищення гомеопатії в Росії» (1910. — № 2), «Міністерство народно-го здоров'я» (1910. — № 11), «Духовенство та гомеопатія: Духовенство та народна медицина» (1911. — № 7), «Гомеопатія та масонство» (1911. — № 8–9), «Постійність гомеопатії» (1912. — № 1).

Здебільшого авторами часопису були лікарі — М. Луковський, А. Телятніков, К. Боянус, І. Луценко, А. Зеленков, М. Ржаніцин, Г. Сидоренко, Е. Гіпаріс. Друкували часопис у друкарні Л. Затуренського, яка знаходилась на вул. Мало-Кременчуцькій у Хоролі. «Вестник гомеопатической медицины» припинив існування у 1913 р.

У 1913 р. видатний письменник, публіцист та художник Г. Коваленко заснував у Полтаві журнал «Життє і знаннє». Своє видання від охарактеризував як «Вісник гігієни санітарії, медицини та природознавства». Перший випуск журналу вийшов 15 червня 1913 р. Часопис виходив двічі на місяць.

Журнал був першим народним медичним виданням, яке друкувалося українською мовою. Часопис передусім призначався фахівцям-медикам і засновувався «щоб служити для просвіти, оздоровлення відродження нашого народу», а ще засновники обіцяли, що «журнал наш вияснить і боронитиме, дбаючи про добру згоду і добру організацію того персоналу» (1914. — № 1). Зазначалося, що «Життє і Знаннє» подає всі роботи доброю, простою, усім зрозумілою мовою. Хто не зможе для «Життє і Знаннє» такою мовою писати, тих просимо подавати свої праці до редакції, а вона перекладе або виправить». Також редколегія закликала до співпраці авторів з сіл та маленьких містечок.

Програма видання включала в себе «праці і звістки з медицини, санітарії, гігієни, про природу і її сили; про впорядкування і добрий лад громадської медицини, про потреби життя і діяльність медичного персоналу, про товариства, спілки і з'їзди; про стародавню народну медицину, знахарство, ворожбу; про закони та постанови громадських (земських) та інших урядів; даватиме ще поради, відповіді на запитання; огляди нових книжок». Також зазначалося, що до друку приймаються і праці «в белетристичній формі», тобто нариси, оповідання, спогади, тощо [5, 234–235].

Звіти лікарських та фельдшерських з'їздів та огляди діяльності фельдшерсько-акушерських товариств, нові законопроекти. Також на сторінках журналу подавали художні твори — повість «Нові хрести» І. Липи, «Ворожка» Г. Коваленка, «Зарані» І. Бараша, вірш Т. Шевченка «Чума»; літературознавчі та філософські праці — «Закон життя. Думки І. Мечникова про науку Льва Толстого», «Страшна помість в поезії Т. Шевченка», «Хворі душі в “Кобзарі” Т. Шевченка» Івана Липи. А також — біографічні замітки про лікарів та вчених, чії праці

були суміжними з медициною проблематикою, некрологи — «Ушановані лікаря А. Богаєвського», «Л. Пастер. Життєписна замітка», «Михайло Комаров. Посмертна згадка», «На рідній ниві. Про лікаря Івана Липу». Постійно функціонували рубрики «Бібліографія», «Поради», «Хроніка і дрібні звістки», «Переписка редакції». Поряд з науковими працями друкувалися статті про народні забобони, повір'я, звичаї та методи лікування («Як лічать водою», «Трохи про нечисту силу»).

Велика увага приділялася таким захворюванням як чума («Чума в Астраханській губернії та на Дону», «Коти і чума», «Чума. Як боролися з чумою в Одесі 1910 року») та туберкульоз («Як оборонятися од туберкульозної отрути», «Боротьба з туберкульозом в Фінляндії»).

Також на сторінках видання постійно обговорювалось питання боротьби з алкоголізмом («Чому не випити?», «Боротьба за тверезість фінляндської молодіжи», «Вино і горілка», «Якою стежкою йти?»), проблеми педіатрії («Як захистити мале дитя від недругів» М. Письменного) та статті про здорове харчування і вплив окремих продуктів на здоров'я людини («Кефір», «Можна їсти під час пошести холери сирі яблука, груші, кавуни», «Чай» та «Какао» К. Вільного). Окрім медичних питань тут друкували статті з географії («Тепла течія океану і доля Європи»), природознавства («Вода в природі» К. Вільного, «Вільна природа», «Живе і мертве в природі» Ю. Сірого) та астрономії («Зоряна ніч», «Вечірня зоря» та «Місяць»).

Авторами журналу біли здебільшого лікарі — Г. Добренський, І. Липа, І. Луценко, М. Полонський, М. Левицький та фельдшери — П. Адаменко, І. Бараш, Н. Левченко, Г. Коваленко, Г. Несвячений. А також О. Лячецький, С. Никитченко, Ю. Сірий, П. Суханов, І. Кулик та ін.

Передплата на рік коштувала 2 крб. Редакція знаходилася на Афанасієвському провулку у будинку редактор Г. Коваленка. Друкували журнал у друкарні «І. Ш. Гуревич», власником якої був О. Брауде (згодом — друкарня О. Л. Брауде). Знаходилась вона на вул. Петровській. З 1914 р. часопис було перейменовано на «Вісник життя і знання». Також видання змінило періодичність та почало виходити раз на місяць. Усього у 1914 р. вийшло 7 випусків, після чого журнал припинив існування.

У 1916 р. у Кременчуці з'являється газета «Больничная касса». Видання виходило раз на тиждень російською мовою. Редактором та видавцем часопису був Абрам Кветний. Перший номер побачив світ 27 лютого і розпочинався програмною редакційною статтею «Наші

завдання», у якій розповідалося про призначення та діяльність лікарняних кас. Фактично, видання було спрямоване на популяризацію медичного страхування, передусім серед робітників, тому контент видання практично повністю складався зі звітів про діяльність лікарняних кас губернії, повідомлення про появу нових таких організацій («Лікарняна каса металістів», «Лікарняна каса при трамвайному товаристві», «Лікарняна каса при фабриці Лорнштейна та Кюсіна», «У типографській касі»). Усього вийшло 6 випусків газети, востаннє «Больничная касса» вийшла 2 квітня.

Ще один медичний часопис — «Врачебно-санитарный обзор» раз на місяць видавало медико-санітарне бюро полтавського губернського земства. Перший випуск вийшов 1 січня 1917 р. Усього світ побачило п'ять номерів часопису.

Журнал висвітлював різноманітні медичні питання: подавав проекти нових законів, земські постанови та укази, статистичну інформацію та звіти щодо діяльності медико-санітарного бюро губернського земства, відомості про роботу місцевих лікувальних закладів, аналітичні статті.

Перший випуск «Врачебно-санитарного обзора» починався з редакційної статті «Від медико-санітарного бюро». У ній зазначалося: «Протягом 50 років історії земства йшла глуха боротьба між земськими медичними працівниками та офіційним земським представництвом — за право колективно обговорювати, що стосуються влаштування земської медицини та а право проводити заходи щодо оздоровлення населення, намічені голосом фахівців та безпосередніх працівників». Далі було розміщено статтю Н. Малигіна «3 історії земської медицини в Полтавській губернії». Також у цьому випуску було надруковано «План діяльності санітарного бюро та санітарних лікарів у 1917 р.» та «Постанови 52 Полтавських губернських зборів для участі губернського земства у боротьбі з епідеміями». Також на сторінках видання постійно друкували звіти з нарад санітарних лікарів, засідань санітарно-технічної комісії, повітових санітарних рад. Частими були також статистичні звіти про епідеміологічну ситуацію в губернії, проекти щодо покращення стану земської медицини в регіоні («До питання про введення у Полтавській губернії одноманітної реєстрації амбулаторних хворих в земських лікарнях» Н. Малигіна). Під рубрикою «Різні повідомлення та звістки» подавали новини.

Функціонувала також рубрика «Огляд преси», у якій переказувалися чи передруковувалися статті медичної тематики з інших видань.

Нерідко зустрічаємо на сторінках часопису статті присвячені проблемам військової медицини («Питання військово-санітарної організації на надзвичайному Пироговському з'їзді» В. Фединського, «Про організацію допомоги військовополоненим» М. Тарасова).

Передусім, на сторінках видання друкувалися фахівці — санітарні лікарі губернії та працівники медичного профілю. Серед авторів найчастіше зустрічаємо імена М. Горохова, І. Робсмана, Н. Малигіна.

Насамкінець, останнє медичне видання, яке побачилося світ на Полтавщині у дореволюційний період був «Еженедельный бюллетень о движении эпидемических болезней в Полтавской губернии». Цей часопис був органом медико-санітарного бюро Полтавського губернського земства. Перший номер часопису вийшов 22 травня 1917 р. Усього вийшло 22 випуски, останній — 23 жовтня цього ж року. Нині усі 22 примірники видання зберігаються у Російській національній бібліотеці.

Таким чином, можемо зробити висновок, що медична преса мала важливе значення в системі періодичних видань Полтавської губернії. Варто відзначити високу якість тематичного наповнення цих газет та журналів. Контент цих видань відображає тогочасний стан різних галузей медичних наук, проблеми організації медичної допомоги та лікарської освіти визначеного періоду. Також ці часописи можуть служити джерелом фактичного матеріалу з історії медицини та гомеопатії, краєзнавства, тощо. Медичні часописи згуртували навколо себе не лише лікарів, а й відомих громадських діячів, науковців та публіцистів Полтавщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вестник гомеопатической медицины. — Хорол, 1909. — № 1–5.
2. Вісник життя і знання. — Полтава, 1914. — № 1–2.
3. Земский врач. — Полтава, 1892. — № 1.
4. Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838–1917) : список / уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. — К., 1996. — 128 с.
5. Полтавщина : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. — К. : УЕ, 1992. — 1023 с.

Одержана 20.04.2014